

ویژگی‌ها و همسانی‌های افسانه‌های پریان ایرانی

با توجه به گروه‌های سنی
کودک و نوجوان

تنظیم و نگارش: سپیده عنذلیب
استاد راهنما: خانم ثریا قزل‌ایاغ
استاد مشاور: آقای دکتر حرّی
دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی
گروه آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی
دانشگاه تهران
پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد
نیمسال دوم ۷۵-۱۳۷۲

همسان افسانه‌های نامبرده، انجام پذیرفته است. نخست، مبانی نظری چندی درباره افسانه‌های عامیانه/ پریان معرفی شده که از آن میان، دیدگاه‌های می‌هیل آربوثنات،^(۱) متخصص ادبیات کودکان و برونو بتلهایم،^(۲) متخصص روان‌شناسی کودک، هسته اصلی مبانی نظری نامبرده را تشکیل می‌دهند. پس از آن، فراوانی مصداق‌ها و زیرگروه‌های ویژگی‌ها و هم چنین روایت‌های مشابه افسانه‌های مورد بررسی، مشخص می‌شوند. سپس، برآوردهای کیفی، تحلیل کیفی می‌شود و بر اساس دستاوردهای کیفی و

افسانه‌های عامیانه / پریان، بخش مهمی از میراث فرهنگی هر قوم و میراث جهانی بشر به شمار می‌آیند. این افسانه‌ها در بسیاری از حوزه‌ها هم چون ادبیات، روان‌شناسی، زبان‌شناسی، فولکلور و... مطرح هستند. آن چه تاکنون در زمینه افسانه‌های عامیانه ایرانی انجام پذیرفته، بیش از همه گردآوری و بازنویسی آنها از شکل شفاهی، به صورت مکتوب بوده است.

در این پژوهش، ۱۷۹ افسانه پریان، برگرفته از ۵۸۵ افسانه عامیانه گردآوری شده در ۲۰ کتاب فارسی زبان که افسانه‌های اقوام گوناگون ایرانی را در بر دارد، مورد بررسی قرار گرفته است. این پژوهش، با دو روش تحلیل محتوا و سندی و با دو هدف اصلی تعیین و تحلیل ویژگی و روایت‌های

1. May.Hill Arbuthnot

2. Bruno Bettelheim

محدودتر رهنمود دادن به جویندگان اطلاعات، در این زمینه است.

برسش‌های اساسی

۱. ویژگی‌های مورد نظر در افسانه‌های مورد بررسی، به صورت عینی و جزء نگرانه، چه هستند و مصادیق و زیرگروه‌های آنها کدامند؟

۲. فراوانی این ویژگی‌ها در کل جامعه مورد مطالعه چه میزان است؟

۳. آیا میزان فراوانی این ویژگی‌ها، نشانگر همانندی‌های ساختاری یا محتوایی در افسانه‌های مورد بررسی هست یا خیر؟

۴. چه میزان از ویژگی‌ها در افسانه‌های مورد بررسی تکرار می‌شود؟

۵. آیا این تکرار می‌تواند نشانگر معنا یا روندی خاص در ساختار و محتوای افسانه‌های مورد بررسی باشد یا خیر؟

۶. آیا افسانه‌های مورد بررسی، روایت‌های مشابه دارند؟ اگر آری، مشخصات آنها چیست؟

۷. تعداد فراوانی روایت‌های مشابه افسانه‌های مورد بررسی چیست و آیا این تعداد، نمایانگر همانندی‌های ساختاری یا محتوایی در کل جامعه مورد مطالعه هست یا خیر؟

جامعه مورد مطالعه

اشاره شد که جامعه مورد مطالعه در این پژوهش ۱۷۹ «افسانه پریان» است که از میان ۵۸۵ افسانه عامیانه موجود در ۲۰ کتاب در برگزیده مجموعه‌هایی از افسانه‌های عامیانه اقوام گوناگون ایسرانسی به زبان فارسی، انتخاب شده است. مشخصات کتاب شناختی کتاب‌های نامبرده، در پیوست پژوهش مندرج است.

روش پژوهش

روش پژوهش، آمیزه‌ای از تحلیل محتوا و روش کتابخانه‌ای یا سندی است. به سبب طبیعت

کیفی، نتایج پژوهش به دست آمده ارائه می‌گردد: (۱) تعیین ویژگی‌ها به شیوه‌ای جزءنگرانه و تحلیلی (۲) نمایاندن وجود همانندی ساختاری (۳) نمایاندن وجود همانندی محتوایی، به آن معنی که ویژگی‌ها و زیرگروه‌های تعیین شده، به نوعی قهرمان (مظهر نیکی) را به سوی چیرگی بر پلیدی می‌رانند.

تعریف

همان طور که اشاره شد، بررسی ویژگی‌های افسانه‌های مورد پژوهش، با تکیه بر دیدگاه‌های دو فرد متخصص در حوزه ادبیات کودک و نوجوان و روان‌شناسی کودک، یعنی می‌هیل آربوئنات و برونو بتلهایم، انجام پذیرفته است. به بیان دیگر، چهار ویژگی «پایان خوش»، «خوب و بد مطلق» (نیکی و پلیدی)، «اشد مجازات پلید کار» و «جادو و عناصر سحرآمیز» ویژگی‌های مورد اشاره دو متخصص نامبرده هستند که مبنای این پژوهش قرار گرفته است. در پی ثبت آنها، مصداق‌های هر ویژگی و زیربخش‌های فرعی هر یک از ویژگی‌ها به عنوان تقسیم فرعی از جانب پژوهنده، بنا به بررسی محتوایی تک تک افسانه‌ها، تعیین شد و بررسی کمی و کیفی، با توجه به این ویژگی‌ها تحقق یافت.

عنوان فرعی «با توجه به گروه‌های سنی کودک و نوجوان» نیز تکیه پژوهنده بر دیدگاه‌های دو متخصص نامبرده بوده است که هر دو همخوانی ویژگی افسانه‌های عامیانه پریان با نیازها و ظرفیت فکری کودک و نوجوان را مطرح می‌سازند: مسئله انتخاب کتاب مناسب بنا به نیاز و مقتضیات سنی، فکری، عاطفی، اجتماعی، و روان‌شناختی کودک و نوجوان، یکی از مسائل مطرح در حوزه ادبیات کودک و نوجوان، چه در سطح گسسترده‌ای چون مجموعه‌سازی برای کتابخانه‌های کودک و نوجوان و چه در سطح

جامعه مورد مطالعه - متن‌های مکتوب - که می‌باید تک به تک مطالعه شده و عناصر کیفی آنها به کمی تبدیل و بر اساس نتایج کیفی حاصل شود، شیوه دیگری جز تحلیل محتوا مناسب نمی‌نماید. هم‌چنین، به دلیل استفاده از شواهد بسیار در متون مختلف و استفاده از اطلاعات موجود در آنها، برای ارائه توصیف‌ها و تحلیل‌ها، به ویژه در چهار فصل نخست که مبانی نظری در مورد منشأ و خواستگاه، انواع، اهمیت، آثار گوناگون و ... افسانه‌ها در آنها عنوان می‌شود و پایه و اساسی نظری برای فصل‌های بعدی به شمار می‌آید، روش کتابخانه‌ای نیز روشی مناسب می‌نماید.

هدف و فایده پژوهش

هدف: نمایاندن چگونگی تحقق و موجودیت ویژگی‌های مورد نظر به طور عینی و از طریق مصداق‌ها و زیرگروه‌های آنها به صورت کمی و کیفی. پاسخگویی به پرسش‌های اساسی پژوهنده از طریق کاوشی منظم و دستیابی به نتیجه‌گیری مستدل، نمایانگر همانندی یا تفاوت ساختاری و محتوایی میان افسانه‌های مورد بررسی و احتمالاً کشف نوعی رابطه همخوانی میان متغیرها.

فایده: پدید آمدن نوعی دسته‌بندی و تحلیل سامان یافته از مجموعه‌های پراکنده افسانه‌های پریان مکتوب ایرانی، ایجاد زمینه مساعد برای انجام پژوهش بر افسانه‌های نامبرده در حوزه‌های گوناگون و از دیدگاه‌های متفاوت و در نتیجه، فراهم آوردن امکان فراتر رفتن از مرحله گردآوری و پرداختن به مراحل سازمان‌دهی و اشاعه اطلاعات و هم‌چنین، تحلیل‌های پژوهشگرانه از سوی متخصصان حوزه‌های گوناگون چون روان‌شناختی، ادبیات، زبان‌شناسی، فولکلور و ...

بررسی کمی ویژگی‌ها و روایت‌های مشابه گفتیم که مصداق‌های گوناگون ویژگی‌های

افسانه‌های مورد پژوهش، با بررسی محتوایی تک تک افسانه‌ها به دست آمد و هر یک تحت عنوان ویژگی و زیرگروهی خاص قرار داده شد. این تقسیم‌بندی که بررسی وضعیت ساختاری و محتوایی افسانه‌های مورد پژوهش را به گونه‌ای تفصیلی امکان‌پذیر می‌سازد، نخست به شکل توصیفی و پس از آن، با درج فراوانی‌های هر یک از مصداق‌ها و مفاهیم زیرگروهی، در جدول‌های فراوانی این فصل منعکس شده است. جدولی نیز به فراوانی روایت‌های مشابه اختصاص داده شد. ویژگی‌های مورد نظر که عبارتند از: (۱) پایان خوش (۲) خوب و بد مطلق (نیکی و پلیدی) (۳) مجازات پلیدکار (۴) جادو و عناصر سحرآمیز، به شیوه زیر تقسیم‌بندی می‌شوند:

۱. پایان خوش

بنا به بررسی محتوایی، تمامی افسانه‌ها پایانی خوش دارند که در واقع، تجلی برترین سعادت و کامیابی برای قهرمان به شمار می‌آید. در بسیاری از افسانه‌ها بیش از یکی از مصداق‌های زیر، پایان خوش افسانه را تشکیل می‌دهد. برای مثال، قهرمان هم شاهدختی را به همسری گرفته و هم بر تخت شاهی می‌نشیند. مصداق‌های پایان خوش سه گونه‌اند:

الف) به همسری شاهزاده/ شاهدخت/ دختر یا پسر ایده‌آل درآمدن.

ب) بر تخت شاهی نشستن.

ج) به ثروت رسیدن یا نزد خانواده بازگشتن و به خوبی و خوشی زندگی کردن.

اما دستیابی قهرمان به سرانجامی چنین «خوش»، به عوامل و عناصری بستگی دارد که در روند داستان جلوه‌گر شده و به این ترتیب، زیرگروه‌ها یا مفاهیم دیگری را در دل ویژگی «پایان خوش» پدید می‌آورند. این مفاهیم زیر بخشی عبارتند از:

۱) تقدیر و قضا و قدر^۲ شانس و اقبال^۳ عناصر مذهبی^۴ «هفت خوان» یا کندوکاو قهرمان.

۲. خوب و بد مطلق (نیکی و پلیدی)
از آنجا که مفاهیم مجرد «نیکی و پلیدی» در قالب شخصیت‌های نیککار و پلیدکار نمود عینی می‌یابد. برای بررسی عینی این ویژگی، به ثبت نیککاران و پلیدکاران پرداخته شد که با توجه به بررسی محتوای افسانه‌ها، به این صورت تقسیم‌بندی می‌شود:

۴. جادو و عوامل سحرآمیز
عوامل و عناصر جادویی و سحرآمیز، به طور معمول، چنان در روند داستان پدیدار می‌شود که در خدمت قهرمان و در جهت دستیابی او به مقصود قرار گیرند. مصداق‌های گوناگون جادو و عوامل سحرآمیز، چهارگونه‌اند:

الف) قهرمان ب) پلیدکار ج) موجودات انسانی یا حیوانی نیک، کمک‌کننده به قهرمان.
در بررسی نیککاران و پلیدکاران، هم چنین مفاهیمی زیربخش، مربوط به قهرمان تشخیص داده شد که عبارتند از:

۱. فریبکاری ۲. به لباس میدل درآمدن ۳. باز پیدایی.
۲. مجازات پلیدکار
مجازات پلیدکار، به طور معمول، پس از

الف) اشیای جادویی (با خواص جادویی)
ب) از شکلی به شکل دیگر بدل شدن
ج) افسون / غیب / طلسم
د) اجزا و عناصر سحرآمیز حیوانات و موجودات افسانه‌ای (موی دیو، موی اسب، پر سیمرغ و ...)

۳. مجازات پلیدکار
مجازات پلیدکار، به طور معمول، پس از

جدول فراوانی مصداق‌ها و زیرگروه ویژگی‌ها

۱. پایان خوش

مصداق‌ها:

جدول شماره ۱: جدول فراوانی مصداق‌های ویژگی «پایان خوش»

فراوانی	عنصر
۱۴۴	به همسری شاهزاده/ شاهدخت/ دختر یا پسر ایده‌آل درآمدن
۳۷	بر تخت شاهی نشستن
۳۵	به ثروت رسیدن/ نزد خانواده بازگشتن و به خوبی و خوشی زندگی کردن
۲۱۶	جمع

زیرگروه‌ها:

جدول شماره ۲: جدول مفاهیم زیرگروهی ویژگی «پایان خوش»

فراوانی	عنصر
۲۹۱	هفت‌خوان
۱۲۳	عناصر مذهبی
۱۰۶	تقدیر و قضا و قدر
۵۳	شانس و اقبال
۵۷۳	جمع

از آن جا که مفهوم «هفت‌خوان» خود نیز مصداق‌هایی مشخص با فراوانی معین دارد، جدولی جداگانه برای آن ضرورت دارد:

جدول شماره ۳: جدول فراوانی مصداق‌های «هفت‌خوان»

فراوانی	عنصر
۱۵۶	گذشتن از راه دشوار و پرخطر
۴۹	برآوردن شرط و آزمون دشوار
۴۴	انجام کار ناممکن
۴۲	کشف اسرار و رمزهای نهان
۲۹۱	جمع

انواع هر یک از مصداق‌های بالا در بافت افسانه‌ها بسیار متنوع و گوناگون بوده که گواه و نمونه‌هایی از آن‌ها در فصل تحلیل برآوردهای کمی منعکس است.

۲. خوب و بد مطلق (نیکی و بدی)

مصداق‌ها:

جدول شماره ۴: جدول فراوانی مصداق‌های ویژگی «نیکی و بدی»

۴. الف)

فراوانی	عنصر
۲۶۵	موجودات انسانی یا حیوانی کمک‌کننده به قهرمان
۹۲	● حیوانات (شامل اسب و پرند و گاو و دیگر انواع)
۸۲	● انسان‌ها (که در آن میان پیرمرد/ درویش با فراوانی ۲۶، پیرزن با فراوانی ۱۹، دختر یا پسر دل‌باخته قهرمان با فراوانی ۱۷ و دوستان قهرمان با فراوانی ۱۰ از بیشترین فراوانی برخوردارند)
۷۳	● موجودات افسانه‌ای (دیو و پری و سیمرغ و ...)
۱۷	● شخصیت‌های مذهبی (حضرت سلیمان، خضر، حضرت علی، آقایی نورانی)

ب.۴

عناصر	فراوانی
پلیدکار	۲۰۴
● زن (که در میان آن فراوانی نامادری (۱۹)، پیرزن (۱۷)، همسر (۱۵)، کنیز (۱۴)، خواهر (۹)، از همه بیشتر است.)	۱۱۲
● مرد (که در آن میان فراوانی برادر (۲۰) و وزیر (۱۲) از همه بیشتر است.)	۶۷
● موجودات افسانه‌های (دیو و پری و...)	۲۵

ج.۴

عناصر	فراوانی
قهرمان	۱۷۹
● تنها پسر	۴۱
● تنها دختر	۲۸
● کوچک‌ترین پسر	۲۷
● کوچک‌ترین دختر	۲۴
● فقیر	۲۲
● کچل	۱۲
● تنبل	۶
● ترسو	۳
● سایر	۱۶
جمع (۴، الف، ب، ج.۴)	۶۴۸

از مصداق‌ها و زیربخش‌های جدول شماره ۴ و جدول ۵ نیز که بسیار متنوع و گوناگونند، گواه و نمونه‌هایی در فصل تحلیل برآوردهای کمی منعکس است.

زیرگروه‌ها

جدول شماره ۵: جدول فراوانی مفاهیم زیرگروهی جدول ۴. ج (قهرمان)

عناصر	فراوانی
به لباس میدل درآمدن	۷۶
فریبکاری	۴۱
باز پیدایی	۳۵
جمع	۱۵۲

۳. مجازات پلیدکار

مصدق‌ها:

جدول شماره ۶: جدول فراوانی مصداق‌های ویژگی «مجازات پلیدکار»

فراوانی	عنصر
۱۲۴	اشد مجازات
۵	بخشش
۱۲۹	جمع

۴. جادو و عناصر سحرآمیز

مصدق‌ها:

جدول شماره ۷: جدول فراوانی مصداق‌های ویژگی «جادو و عناصر سحرآمیز»

فراوانی	عنصر
۱۶۳	اشیای جادویی
۱۳۵	تبدیل و تغییر هیات
۱۳۳	افسون / غیب / طلسم
۶۱	اجزا و عناصر سحرآمیز حیوانات و موجودات افسانه‌ای (موی دیو، سیمرغ، موی اسب و ...)
۴۹۲	جمع

جدول فراوانی روایت‌های مشابه

جدول شماره ۸: جدول فراوانی روایت‌های مشابه

فراوانی (روایت مشابه)	عنصر (نام اساتنه)
۲۰	۱. ملک محمد
۹	۲. ازان‌گو
۸	۳. ای وای های
۶	۴. چل گیس
۶	۵. کزّه دریایی
۶	۶. ماه پیشانی
۶	۷. نمکی
۵	۸. سبز قبا
۵	۹. کچل مم سیاه
۵	۱۰. گوره هویل
۵	۱۱. نقل بخار

جدول شماره ۸: جدول فراوانی روایت‌های مشابه (ادامه)

عناصر (نام افسانه)	فراوانی (روایت مشابه)
۱۲. سنگ صبور	۴
۱۳. محمد چوپان	۴
۱۴. نارنج و ترنج	۴
۱۵. انار خاتون	۳
۱۶. پيله ور	۳
۱۷. قصه آه	۳
۱۸. مرغ حضرت سلیمان	۳
۱۹. آلتین توپ	۲
۲۰. تنبلو	۲
۲۱. حسنی و فاطولی	۲
۲۲. دختر پادشاه و پسر دوریش	۲
۲۳. شغال ترس محمد	۲
۲۴. افسانه نی	۱
۲۵. روباه و پیرزن خمره سوار	۱
۲۶. شاه و وزیر	۱
جمع	۱۱۸

توضیح: آن چه با عنوان «عنصر» در جدول شماره ۸ ثبت شده است، نام افسانه‌هایی دارای روایت‌های مشابه است که هر یک از این روایت‌ها، چه در یک مجموعه مشخص آمده و چه در مجموعه افسانه‌های اقوام گوناگون پراکنده باشد، در بیشتر موارد نام‌های متفاوت داشته‌اند.

نتیجه‌گیری

بنا به بررسی کمی و کیفی انجام شده بر جامعه مورد مطالعه و با در نظر داشتن پرسش‌های اساسی پژوهشی، دو گونه نتیجه به دست می‌آید:

(۱) ساختاری (۲) محتوایی.

نتیجه ساختاری

در تمامی افسانه‌های مورد بررسی، چهار

ویژگی «پایان خوش»، «خوب و بد مطلق» (نیکی و پلیدی)، «اشد مجازات» و «جادو و عناصر سحرآمیز» در قالب مصداق‌های معین تحقق یافته و میزان فراوانی آنها نشانگر وجود الگوهای ساختاری همانند، در تمامی افسانه‌های مورد بررسی است؛ چنان که ۲۱۶ مورد «پایان خوش»، ۱۷۹ مورد «قهرمان» (مصداق نیکی)، ۲۰۴ مورد «پلیدکار» (مصداق پلیدی)، ۱۲۴ مورد «اشد مجازات» و ۴۹۲ مورد «جادو و عناصر سحرآمیز» گویای تکرار این ویژگی‌ها در ۱۷۹ افسانه‌اند.

تکراری که روند ساختاری معینی در سیر این «قهرمان» در مسیر دستیابی به آرمان یا ایده‌آلی دور از دست، با «پلیدکار» (و یا نمودهای پلیدکاری) درگیر و بر او پیروز می‌شود و «پلیدکار»، به شدیدترین شکل به «مجازات» می‌رسد و در این میان، «جادو و عناصر سحرآمیز»، قهرمان

را در چیرگی بر پلیدکار و دستیابی به «پایان خوش»، یاری می‌رسانند. در این روند، مفاهیمی نیز در دل این ویژگی‌ها پدیدار گشته که بنا به میزان فراوانی‌شان، آنها نیز در افسانه‌های مورد بررسی تکرار شده است و به این ترتیب، گواهی دیگر برای همانندی ساختاری این افسانه‌ها فراهم می‌آید.

وجود الگوی ساختاری همانند، بر اساس برآورد کمی دیگری نیز قابل اثبات است: تعداد افسانه‌ها ۲۶۷ و تعداد روایت‌ها ۱۱۸ است. به عبارت دیگر، ۱۱۸ روایت با الگوی ساختاری مشابه، تنها به ۱۲۶ افسانه اختصاص دارند. با در نظر داشتن این نکته که تعداد افسانه‌های مورد بررسی، در کل ۱۷۹ مورد است، وجود ۱۱۸ روایت مشابه از ۲۶ افسانه، گویای آن است که تنها ۲۶ افسانه به اضافه ۶۱ افسانه دیگر که از حاصل تفریق ۱۱۸ از ۱۷۹ به دست می‌آید، یعنی ۸۷ افسانه (حاصل جمع ۲۶ و ۶۱) از ۱۷۹ افسانه، با الگوی ساختاری متفاوت از دیگر افسانه‌ها وجود دارند و باقی افسانه‌ها همگی روایت‌هایی با ساختار مشابه محسوب می‌شوند. به بیان دیگر، از میان ۱۷۹ افسانه مورد بررسی، ۹۲ افسانه، روایت‌های همانند ۸۷ افسانه دیگرند.

نتیجه محتوایی

با تکیه بر شواهد کمی، چنین می‌نماید که تمامی عناصر و مفاهیمی که در الگوی ساختاری ساده درگیری قهرمان با پلیدکار، به مجازات رساندن پلیدکار و به پیروزی رسیدن قهرمان پدیدار می‌شوند و هم چنین، مفاهیمی که به عنوان مفاهیم زیربخشی، برای ویژگی‌های مورد بررسی در این پژوهش ثبت شده‌اند، به نوعی در راندن قهرمان به سوی «پایان خوش» و به عبارتی، در چیرگی نیکی بر پلیدی، نقش داشته و به تعبیری از همانندی محتوایی برخوردارند.

۲۱۶ مورد «پایان خوش»، در ۱۷۹ افسانه مورد بررسی که ۱۷۹ قهرمان نیز دارد، نمایانگر قطعیت «پایان خوش» افسانه‌ها و به عبارتی، پیروزی قطعی قهرمان (نمود نیکی) بر پلیدکار (نمود پلیدی) است. با وجود این، پیروزی به آسانی نیز ممکن نمی‌شود: قهرمان به پیروزی دست نمی‌یابد، مگر با گذشتن از راه‌های دشوار و پُرخطر، برآوردن شرط‌های دشوار، انجام کارهای ناممکن و یا دستیابی به راز نهان معماها و نهفته‌ها که همگی تجلی گوناگون مفهومی هستند که پژوهشگر، آن را «هفت خوان» نامیده است. بنا به جدول‌های ۲ و ۳ مفهوم «هفت خوان»، فراوانی ۲۹۱ را به خود اختصاص می‌دهد که بسیار بیش از ۲۱۶ مورد «پایان خوش» است. میزان فراوانی پلیدکاران نیز بنا به جدول ۴ نسبت به قهرمان‌ها بیشتر بوده و این خود گواه آن است که عوامل ستیزنده با قهرمان که در قالب‌های گوناگون زن‌های پلیدکار، مردهای پلیدکار و موجودات افسانه‌ای پلیدکار نمود می‌یابند، کم نبوده، راه قهرمان در رسیدن به سرانجام خوش، راهی آسان و امن و آسوده نیست. اما با وجود دشواری‌های قهرمان در نبرد با پلیدکار، میزان عوامل و عناصر یاری دهنده او در دستیابی به «پایان خوش»، چنان است که او همواره به سوی سرانجامی سعادتبار سوق داده می‌شود: در برابر ۲۰۴ مورد عوامل پلیدکار، بنا به جدول ۴، ج ۲۶۵ موجود انسانی، حیوانی، افسانه‌ای و مذهبی حضور می‌یابند که نقش راهنما، هدایتگر و کمک‌دهنده قهرمان در چیرگی بر دشواری‌ها و خطر‌ها، رستن از دام پلیدکارها و سرانجام، دست‌یافتن به پیروزی را بر عهده دارند. هم چنین، مفاهیم منعکس در جدول ۲، یعنی «عناصر مذهبی»، «تقدیر و قضا و قدر» و «شانس و اقبال» نیز به ترتیب با فراوانی ۱۲۳، ۱۰۶ و ۵۳ و با استناد به شواهد بررسی شده در فصل تحلیل محتوایی، مجموعه عوامل پیش‌برنده قهرمان به

شهر به خندق انداخته می‌شود»^(۳) و به این ترتیب از شهر، سرزمین یا قلمرو وجودی قهرمان نیک محو و نابود می‌شود. سپس، نیکی بر تخت شاهی ننشسته، تاج پادشاهی بر سر می‌گذارد. پیروزی نهایی نیکی بر پلیدی، حکمت نهفته در افسانه‌های مورد بررسی است؛ حکمتی نوید بخش که ادیان الهی و حکیمان بشری، همگی بشارت‌دهنده آن بوده و هستند.

۱. مرتضی هنری، او سونگون، «افسانه نی» (تهران: وزارت فرهنگ و هنر، مرکز پژوهش‌های مردم‌شناسی و فرهنگ عامه (۶)، ۱۳۵۲) و محسن میهن‌دوست، سمندر چل‌گیس، «نی خوش صدا».
۲. ابوالقاسم انجری شیرازی، «باغ سبب» و تمامی روایت‌های مشابه آن.
۳. صبحی، «ماه پیشانی».

سوی «پایان خوش» را تشکیل می‌دهند.

از سوی دیگر، تمامی عناصر جادویی و سحرآمیز منعکس در جدول ۷ که در مجموع ۴۹۲ مورد را به خود اختصاص می‌دهند، عناصر بسیار یاری دهنده‌ای هستند که با استناد به شواهد منعکس در فصل تحلیل محتوایی، به گونه‌ای معجزه‌آسا، قهرمان را از دام بلاها رها کرده، به او توانایی گذشتن از «هفت‌خوان» را داده و در کل، او را به سوی چیرگی بر پلیدکار و رسیدن به پایان خوش می‌رانند.

هم چنین، مفاهیم منعکس در جدول ۵، مفاهیمی هستند که قهرمان با یاری گرفتن از آنها، بر پلیدکار پیروز می‌شود: قهرمان در ۷۶ مورد، با درآمدن به لباس مبدل، در ۴۱ مورد با فریب عوامل پلیدی و یا عوامل بازدارنده چیرگی بر پلیدکار و دستیابی به سعادت و حتی در ۳۵ مورد با از نو زنده شدن خود یا فردی که نیک بختی قهرمان بدون او ممکن نیست، به راه پایان خوش می‌رود.

قهرمان نمی‌میرد؛ حتی از یک قطره خون او که بر جای می‌ماند، نی‌سبز می‌شود^(۱) که از درون آن باز پیدایی می‌یابد و یا به شیوه‌های گوناگون دیگر که شواهدی از آن‌ها در فصل بررسی تحلیلی منعکس است، خود و یا فردی که نیک‌بختی قهرمان بدون او ممکن نیست، از نو زنده شده، سرانجام به سعادت دست می‌یابد. او برای دستیابی به پیروزی نهایی، افزون بر تمامی عناصر یاری دهنده انسانی، حیوانی، افسانه‌ای و جادویی که به آنها اشاره شد، خود نیز هر چه در توان دارد، انجام می‌دهد، حتی در برخی موارد، گوشت تن خود را می‌برد و در دهان سیمرخ یا عقاب یاری‌دهنده‌اش می‌اندازد تا به مقصود برسد.^(۲)

هم چنین بنا به جدول ۶ که ۱۲۴ مورد «اشد مجازات» در آن به ثبت رسیده است، پلیدی که اغلب به شکل خصلت‌های سوئیة تاریک بشر، چون حسد، طمع، ریاکاری، خیانت و ... نمود می‌یابد، «از با روی

پیشنهادهای

۱. توجه به ارزش و اهمیت افسانه‌های عامیانه گردآوری شده، فراهم آوردن امکان تجدید چاپ این مجموعه‌های مهجور و روبه زوال و گنجانیدن مجموعه‌های تجدید چاپ شده در کتابخانه‌های کودکان و نوجوانان و هم چنین کتابخانه‌های دانشکده‌های مرتبط به رشته‌های علوم انسانی.
 ۲. ایجاد کتابشناسی و یا بانک اطلاعاتی افسانه‌های عامیانه ایرانی، تدوین فرهنگنامه افسانه‌های نامبرده برای پیشگیری از نابودی افسانه‌های گردآوری شده موجود در مجموعه‌های قدیمی و نیز امکان دسترسی آسان و سریع پژوهشگران به آنها.
 ۳. مقایسه ویژگی‌های افسانه‌های پریان اقوام ایرانی، با افسانه‌های پریان اقوام غیرایرانی در سرتاسر جهان و بررسی همانندی‌ها و تفاوت‌های احتمالی ساختاری و محتوایی میان آن‌ها.
 ۴. انجام پژوهشی مشابه در مورد ویژگی‌ها و روایت‌های همسان دیگر انواع افسانه عامیانه، بنا به تعریف پژوهنده از نوع مورد نظرش.
 ۵. تهیه جدول‌ها و فهرست‌های روایت‌های مشابه افسانه‌های اقوام ایرانی و غیرایرانی و بررسی مقایسه‌ای - تحلیلی از دیدگاه‌های گوناگون روان‌شناسی، ادبیات، فولکلور، جامعه‌شناسی، زبان‌شناسی و ...
 ۶. انجام پژوهش‌های میدانی برای آزمون عملی چگونگی برآوردن نیازهای کتابخوانی و نیازهای روانی - عاطفی مطرح شده توسط آربوئنات و بتلهایم، بر کودکان و نوجوانان ایرانی و استفاده از دستاوردهای آن پژوهش‌ها در برنامه‌ریزی برای به کارگیری افسانه‌های منتخب در آموزش و
- درمان کودکان و نوجوانان.
۷. انتخاب افسانه‌های عامیانه مناسب گروه‌های گوناگون سنی کودک و نوجوان، براساس دستاوردهای این پژوهش و پژوهش‌های مرتبط، تربیت قصه‌گوها و رواج قصه‌گویی به عنوان وسیله‌ای مهم و تأثیرگذار در انتقال و حفظ افسانه‌های نامبرده.
 ۸. نقد و تحلیل روان‌شناسانه، جامعه‌شناسانه، زبان‌شناسانه، ادبی و... افسانه‌های نامبرده و استفاده از دستاوردهای نقد و تحلیل در حوزه‌های مربوطه، مشابه با نقد و تحلیل برونو بتلهایم، بر تعدادی از افسانه‌های عامیانه اروپایی، در کتاب کاربردهای افسون.
 ۹. ترجمه منتخبی از افسانه‌های عامیانه و پریان اقوام گوناگون ایرانی، به زبان‌های زنده دنیا و شناساندن این افسانه‌ها به دیگر اقوام جهان از این راه.
 ۱۰. فراهم آوردن امکان ضبط شفاهی افسانه‌های عامیانه منتخب ایرانی، بر نوار کاست توسط قصه‌گوهای خوش‌بین و متخصص، به منظور حفظ این میراث فرهنگی به صورت شفاهی (که به دلیل اشتغال روزافزون مادر و پدرهای امروزی و از بین رفتن نسل مادر بزرگ‌ها و پدر بزرگ‌ها، روز به روز منسوخ‌تر می‌شود).
 ۱۱. بازآفرینی صحیح از روی افسانه‌های نامبرده، با ارجاع مستدل به هر یک.
- گفتنی است که در فصل ششم این پژوهش، به تفصیل، به بررسی تحلیلی ویژگی‌ها و زیرگروه‌های هر یک پرداخته شده است.
- تهیه و تنظیم: آرزو انواری